

Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie, 2025-2028

Vestfoldmuseenes Strategi 2025-2028, fremhever at målet med forskning er å bli ledende innenfor prioriterte forskningsområder. På det maritime området er hvalfangsthistorie prioritert i strategiplanperioden. Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie 2025-28 skal stimulere til forskning med utgangspunkt i Vestfoldmuseenes unike og rikholdige samlinger av arkiv, film/foto og gjenstander.

Forankring

I tildelingsbrevet for statstilskudd til Vestfoldmuseene 2023 viser Kulturdepartementet til *solid kunnskapsproduksjon* som et viktig mål for bevilgningen. Det forventes at museene skal utvikle og formidle kunnskap om den materielle og immaterielle historien til mennesker og samfunn som har levd til ulike tider, i samspill med verden rundt. Forskning og annen kunnskapsutvikling er sentralt i dette arbeidet.

Departementet forventer kompetanse i organisasjonen som kan imøtekomme dette.

Departementet viser også til *Meld. St. 23 (2020-2021) Musea i samfunnet - Tillit, ting og tid*. Det fremheves at museene er kunnskapsinstitusjoner med flere dimensjoner: Kulturdepartementet mener det er avgjørende at det finnes god kjennskap til det særegne i de ulike tradisjonene og regionene lokalt. Dette er med på å bygge forståelse og identitet i lokalsamfunn i heile landet. Det er òg viktig at denne kunnskapen vert sett i en større sammenheng, historisk og kulturelt, og kan utfordra selvforståelse og skapa nye blikk. Musea er slik både viktige bærere av kunnskap om egen region og lokalsamfunn og utfordrere av den same kunnskapen og forståinga. Dette er museene sin kunnskapsrolle, både lokalt og nasjonalt. Museumsmeldingen understreker også betydningen av at det forskes på museenes fagområder og samlinger.¹

Forskningsbaserte utstillinger og prosjektrelatert forskning

Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie 2025-28 er basert på retningslinjer og planer for Vestfoldmuseenes faglige arbeid. Sentralt i Strategi 2025-2028 står føringer om mangfold, bærekraft og dialog, som skaper forventninger til Vestfoldmuseene rolle som samfunnsinstitusjon. Videre fremheves visjonen om aktualitet, som innebærer at museets arenaer og samlinger skal belyse samfunnsaktuelle temaer. Det er et mål at prosjekter og utstillinger skal være forskningsbasert eller initiere til forskning i etterkant. Forskningsplan for hvalfangst og

maritim kulturhistorie 2025-2028 skal sikre høy kvalitet på forskning som grunnlag for vitenskapelig publisering, utstillinger og annen formidling.²

Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie 2025-28 skal stimulere og fremme dagsaktuell forskning på fagfelt som hvalfangst, skipsbygging, sjøfart og generell maritim kulturhistorie gjennom bruk av egne samlinger. Planen skal være et verktøy for å sikre intern kompetanseheving, faglig kvalitet i produksjon av faglige publikasjoner og Vestfoldmuseenes posisjon som ledende innen fagfeltet. Den skal dessuten initiere til samarbeid mellom Vestfoldmuseene og universitets- og høyskolesektoren. Vestfoldmuseene bør vurdere styrking av fagfeltet ved opprettelse av en professor 2. stilling, og gi ansatte muligheter til å gjennomføre et forskerutdanningsprogram (Ph.d.).

Fra teknologi til perspektiv på bærekraft, mangfold og økologi

Vestfolds hvalfangsthistorie er unik. Vestfoldmuseene har som målsetting å være ledende på fagfeltet. Den industrielle (lenge betegnet 'den moderne') hvalfangsten ble etablert i Finnmark av Svend Foyn fra Tønsberg i 1864 og fram til 1968 var Tønsberg, Sandefjord og Larvik navet i en verdensomspennende industri dominert av norske interesser. I mange tiår satt det omfattende firebindsverket *Den moderne hvalfangsts historie* (Johnsen & Tønnessen 1959, 1967-1970) standarden for hvalfangsthistorisk forskning.³ Verket hadde et teknologisk-økonomisk perspektiv og var delvis finansiert av næringen selv. Det hadde et norsk, kanskje på grensen til nasjonalistisk, tyngdepunkt og ble karakterisert som et monument over en næring under avvikling. I 2005 ble det argumentert for at det fant sted et paradigmeskifte i internasjonal hvalfangstforskning. Forskerne skiftet fokus fra hvalfangst til hvalfangere.⁴ Nye perspektiver, tematikker og analyser fylte noen lakuner som *Den moderne hvalfangsts historie* ikke satte søkelys på. Disse var påvirket av retninger i historiefaget som den litterære vending, den nye kulturhistorien, diskursanalyse, transnasjonal historie, miljøhistorie og mikrohistorie. Med Hvalfangstmuseets utstilling *Vi var ute etter hval* (2020) ble en teknologiorientert og kronologisk basisutstilling om hvalfangst (1986), erstattet med utvalgte tema og mikrohistoriske

tilnærminger på bekostning av den «store» totalhistorien. Et bredt mikrohistorisk begrep inkluderer kunnskapsbygging både om samfunnets eliter, og om historiske aktører som tidligere ikke har blitt gitt en stemme.⁵ Utstillingen *Nestenutryddelsen* (2024) er inspirert av FNs bærekraftsmål og presenterer dagsaktuelle utfordringer knyttet til hvalfangst, økologi og ressursforvaltning med mer.

Internasjonalt samarbeid om kompetanseutveksling

Det er en ambisjon å drive nasjonalt og internasjonalt samarbeid på forskningsområdet. Et av Vestfoldmuseenes fortrinn i forskningssammenheng er de omfattende samlingene av arkiv, foto og gjenstander knyttet til maritime aktiviteter som hvalfangst, verftshistorie, sjøfart og generell maritim kulturhistorie som delvis er uutnyttet. Hvalfangst og maritim kulturhistorie er kompetansefelt som åpner for samarbeid over landegrensene. I planperioden gjelder dette spesielt samarbeid med britiske kompetanse- og forskningsmiljøer knyttet til de antarktiske øygrupper. Den industrielle fortiden til denne regionen, hvor omfanget av norsk tilstedeværelse var betydelig, er godt dokumentert i Vestfoldmuseenes samlinger. Mye av arkivmaterialet som berører regionen, er skrevet på norsk og kan være vanskelig tilgjengelig for utenlandske forskere pga. språkbarrierer. Det er stor interesse for slik forskning i internasjonale fagmiljøer.

Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie 2025-2028 har som ambisjon å stimulere til tilgjengeliggjøring av forskning og kunnskapsproduksjon basert på disse arkivene for et internasjonalt publikum. Vestfoldmuseene har en intensjonsavtale (2012) med stiftelsen South Georgia Heritage Trust (SGHT) i Dundee i Skottland som drifter South Georgia Museum (SGM) i Grytviken på Sør-Georgia på oppdrag for britiske myndigheter. Avtalen skal sikre kunnskapsutveksling og gi muligheter for kompetanseheving.⁶ Den kan legge til rette for hospitering ved South Georgia Museum i tråd med tidligere praksis og avtaler om samarbeid, kunnskaps- og kompetanseoverføring mellom institusjonene som skissert i intensjonsavtalen. Sør-Georgias industrihistorie er godt dokumentert i Vestfoldmuseenes rikholdige arkiv- og fotosamlinger. Det finnes samtidig en rekke

utenlandske arkiver, museer og forskningsinstitusjoner spesielt i Storbritannia som har rikholdige samlinger fra tilsvarende aktiviteter som kompletterer samlinger som befinner seg i Norge. De konkrete tiltakene i forskningsplanen vil også trekke veksler på arkiv- og dokumentasjonsmateriale i disse institusjonenes arkiver, som supplement til materiale fra de norske arkivene.

Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie 2025-2028 har i tråd med *Strategi 2025-28* som ambisjon å forske på hvalfangsthistorie, og tilgjengeliggjøre forskningen på norsk og engelsk. De konkrete tiltakene berører også spørsmål om bærekraft og økologi. Grytviken på Sør-Georgia markerte i 2024 starten på den industrielle hvalfangst på den sørlige halvkule for 120 år siden (1904). Dette var også starten på en langvarig nestenutryddelse av hval i Antarktis. I dag kan det dokumenteres at noen truede hvalbestander vokser. Vestfoldmuseene trekker veksler på at SGHT har tilgang til nettverk som forsker på hvalbestander i Sørishavet, særlig knyttet til British Antarctic Survey (BAS). Andre viktige aktører i det britiske nettverket er South Georgia Association (SGA) og Scott Polar Research Institute / Polar Museum ved University of Cambridge. Ambisjonene om nasjonalt og internasjonalt samarbeid i *Forskningsplan for hvalfangst og maritim kulturhistorie 2025-2028* vil realiseres gjennom samarbeid med SGHT og SGM som skal videreutvikles, og er nedfelt i *Strategi 2025-2028*. Flere konkrete tiltak knyttes direkte til samarbeidet.

Konkrete tiltak i planperioden

Prosjektsamarbeid med eksterne 2025-2028

I planperioden skal det utredes muligheter for forskningssamarbeid med UH-sektoren. Det er en ambisjon å initiere til forskning ved bruk av Vestfoldmuseenes samlinger. Det åpnes også for muligheter til deltakelse som samarbeidspartnere / bidragsytere i andre institusjoners forskningsprosjekter, og initiering av egne prosjekter.

Fagfelleverdert artikler 2025-2026

Mangfold på Sør-Georgia: Kvinner på hvalfangststasjoner i Antarktis.

Industrisamfunnene på Sør-Georgia var mannsdominert. De få norske kvinnene som reiste til Antarktis for kortere eller lengre perioder på 1900-tallet har fått liten oppmerksomhet. De var gjerne bestyrer-, lege- eller kapteinshustruer, og det eneste kvinnelige innslaget blant flere hundre arbeidere og sjøfolk i røffe industrielle omgivelser. Noen av dem fødte barn på øya. Kvinneroller på hvalfangststasjoner er et utforsket felt. Målsetting er å kaste lys over udokumenterte sider av livet på Sør-Georgia, og forske på kvinner i Antarktis ved hjelp av ulike perspektiver. Arbeidet vil inngå i et samarbeid med SGM/SGHT om kunnskaps- og utstillingsproduksjon i tilknytning til temaet kvinner og familier på Sør-Georgia, og forutsetter bruk av norsk og britisk kildemateriale.

Fagfelleverdert artikkel: Spanskesyke i hvalfangstindustrien og på Sør-Georgia 1918-19.

Det foreligger ingen forskning internasjonalt om hvalfangstindustri og spanskesyke. Det er et utforsket tema. De offisielle framstillingene om epidemiens globale utbredelse hevder at Antarktis i motsetning til Arktis (Spitsbergen/Bjørnøya) ikke ble rammet av spanskesyken. Artikkelen argumenterer for at hvalfangstindustrien på Sør-Georgia ble rammet av influensaen, samt at den fikk fatale følger for et antall hvalfangere fra Vestfold. Historien om pandemiens utbredelse må endres. Artikkelen skrives som del av samarbeidet med SGM/SGHT.

Fagfelleverdert artikkel: New Fortuna Bay. Larviks ukjente industrieventyr i Antarktis.

Etter fem år på Sør-Georgia ble hvalfangstindustrien pålagt krav om bedre ressursutnyttelse. Britiske myndigheter var bekymret for overbeskatning av hvalbestandene. Kravet ble først rettet mot hvalfangststasjonen i New Fortuna Bay/Ocean Harbour (1909), det eneste anlegget på øya eid av forretningsfolk fra

Larvik. Industrianlegget ble tuftet på fabrikkutstyr, fangstutstyr og skip fra verksteder i Larvik, Sandefjord og Tønsberg. Fabrikkanlegget er helt fjernet og virksomheten lite dokumentert. Artikkelen kontrasterer industriell hvalfangst mot bærekraft, natur, miljø og sosiale forhold. Eierselskapets arkiver i Norge gikk tapt på 1940-tallet, og det er nødvendig å supplere med kilder fra britiske koloniarkiver (London/Cambridge). Artikkelen skrives som del av samarbeidet med SGM/SGHT.

Fagfellevurdert artikkel: Bærekraft og mangfold: Hval i Ytre Oslofjord og Skagerrak

Havområdene i Ytre Oslofjord og Skagerrak er i økologisk ubalanse, men var tidligere rike på fisk og marine dyrearter. Fra 1880 til 1940 ble det i perioder skutt finnhval, knølhval, vågehval og spekkhoggere i de samme farvannene. Det finnes ingen samlet framstilling eller analyse av hvalforekomster og fangstaktiviteter i disse havområdene. Forskningen vil rette søkelys mot hval i Ytre Oslofjord og Skagerrak før og nå i skjæringspunktet mellom hvalfangst, natur og kultur, beskatning og bærekraftig forvaltning. Det er etablert kontakt til danske/svenske kompetansemiljøer. Artikkelen utarbeides i forlengelse av utstillingen Nestenutryddelsen.

Maritim fagkonferanse i 2027

Det skal arrangeres en maritim fagkonferanse i Sandefjord høsten 2027 i regi av Vestfoldmuseene som arrangør for den årlige samlingen i det nasjonale museumsnettverket for sjøfart. Ambisjonen er at konferansen skal ha eksterne bidragsytere, og at presentasjoner/bidrag skal ende ut i forskningsartikler som publiseres i en antologi. Muligheten for å arrangere flere fagkonferanser skal utredes i perioden.

¹ Meld. St. 23 (2020–2021) Musea i samfunnet — Tillit, ting og tid. 45, 54.

² Vestfoldmuseenes *Strategi 2025-2028*.

³ Johnsen, A.O & Tønnessen, Joh. N. (1959, 1967-1970) Den Moderne Hvalfangsts Historie.

⁴ Basberg, B. L. (2006). In the Wake of Tønnessen and Johnsen: Trends in Whaling History Research after 1970. I Ringstad J. R. (red.) Whaling and History II. New Perspectives. Publikasjon nr. 31. Kommandør Chr. Christensens Hvalfangstmuseum. Sandefjord.

⁵ Brita Planck og Marie Steinrud/ Gøteborgs universitet & Stockholms universitet (2017). Eliters privata brev som mikrohistorisk källa. Trykket i Historisk Tidskrift (Sweden) 137:3, 2017. 463-474.

⁶ Intensjonsavtale mellom South Georgia Heritage Trust, Dundee og Vestfoldmuseene. 2012.

Aluminiummuseet | Berger museum | Haugar kunstmuseum
| Hvalfangstmuseet | Jernverket Eidsfoss | Larvik museum |
Midgard vikingsenter | Munchs hus | Samlingsforvaltningen |
Slottsfjellsmuseet | Thor Heyerdahl-instituttet | Vestfoldarkivet